

УДК 94(477) "192"

**СТВОРЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОМІТЕТУ
СПРІЯННЯ ВЧЕНИХ (ВУКСУ)****CREATION OF THE ALL-UKRAINIAN
COMMITTEE OF ASSISTANCE OF SCIENTISTS
(VUCS)****Діденко К.,**викладач, Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини (Україна, Умань),
e-mail: KatrukD@meta.ua**Didenko K.,**lecturer, Uman State Pedagogical University
named after Pavel Tychyna (Ukraine, Uman),
e-mail: KatrukD@meta.ua

Стаття присвячена комплексному дослідженню процесу становлення, розвитку та особливостей функціонування Всеукраїнського комітету сприяння вченим у 20-ті рр. XX ст.. На основі архівних документів аналізується становлення ВУКСУ як установи яка могла б об'єднати всіх наукових співробітників у непростий для країни час. Автор пропонуваної наукової розвідки, доводить, що становлення ВУКСУ має свій шлях розвитку, побудований на історичних традиціях. Розкрита структура комітету, форми роботи та взаємодія з державою. В ході дослідження виявлені основні напрямки діяльності Всеукраїнського комітету сприяння вченим. Охарактеризовано особливості співпраці Центральної комісії поліпшення побуту вчених і Всеукраїнського комітету сприяння вченим. Зроблено висновок, про достатній рівень піклування держави про вчених, що відіграло важливу роль у збереженні наукових сил на теренах УСРР у 20-ті рр. XX ст.

Ключові слова: ЦЕКУБУ, ВУКСУ, соціальне забезпечення, А. Халатов, Д. Мануїльський.

This article is dedicated to complex research of the process of establishment, development and peculiarities of the Ukrainian Scientists Assistance Committee (USAC) functioning in 20's the XX century. It has been analyzed on the basis of archival documents the formation of (USAC) as an institution that will be able to unite all the researchers in a difficult time for the country. The author of the proposed scientific research proves that the establishment of (USAC) has its own way of development which is built on historical traditions such as an open structure of the committee, forms of activities and ways of interaction with the state. In the study it has been revealed the main trends of activities of the Ukrainian Scientists Assistance Committee (USAC). It has been characterized the peculiarities of collaboration between Central Committee for Scientists Improvement of Life and the Ukrainian Scientists Assistance Committee. It has been made a conclusion of a sufficient level of care by the state for scientists, which has played an important role in maintaining scientific forces on the territory of the USSR in the 20's. XX century.

Keywords: TsEKUBU, VUKSU, social security, A. Khalatov, D. Manuil'skyi.

Початок 1920-х рр. був часом небаченого розвитку, відкриттів і сподівань в житті українського народу, це був час української інтелігенції. Дехто навіть називає їх періодом культурної революції або відродженням. Цей багатогранний спалах творчої енергії став можливим завдяки тому, що зайнята збереженням політичної гегемонії Комуністична партія ще не підпорядкувала собі культурну діяльність. Вперше українська культура могла розраховувати на підтримку зі сторони держави. Однак головним поштовхом до відродження були наслідки революції. Незважаючи на те, що еміграція великої частини старої інтелігенції стала відчутною втраченою розвинутою культурою, проте поява великої плеяди нових талантів з лихвою компенсувала її.

Важке становище, в якому опинилася велика країна в результаті війн і блокади не могло не позначитися на становищі вчених. Багато науковців просто фізично не змогли пережити цей час. На початок 1920-х рр. припадає один з найвищих рівнів смертності серед наукової інтелігенції. Так, на 1 січня 1919 р. померло 12 членів Академії наук. Серед них математик і механік А. М. Ляпунов, засновник сучасної структурної мінералогії і кристалографії Е. С. Федоров, фізіолог рослин А. С. Фамінцин, зоолог В. В. Заленський, географ і метеоролог, директор Головної фізичної обсерваторії М. А. Рикачев, історики А. С. Лаппо-Данилевський, І. С. Пальмов, М. А. Дьяконов, сходознавці В. В. Радлов, Б. А. Тураев, філолог, редактор академічного «Словаря російського мови» А. А. Шахматов, археолог, історик мистецтва Я. І. Смирнов. Висновок на той час напрошувався сам собою – колись успішна категорія населення опинилася на межі розорення і жебрацтва. Партійне керівництво робило спроби допомогти вченим, щоб полегшити їх становище.

З метою оптимального вирішення існуючих проблем, у Москві 23 грудня 1919 року на засіданні Ради Народних Комісарів РСФРР було заслухано доповідь голови Центральної комісії з постачання робітників А. Халатова «Про шляхи вдосконалення постачання вчених». У доповіді підкреслювалося, що на той момент в країні була відсутня компетентна організація, здатна вирішити численні соціально-економічні проблеми, пов'язані із забезпеченням прийнятних побутових умов для наукової інтелігенції. В результаті обговорення було прийнято рішення про створення «Постійної Комісії для всеросійського обстеження і поліпшення побуту вчених» - Центральної комісії з поліпшення побуту вчених (Цекубу) [2, с. 16]. Головою Центральної комісії з поліпшення побуту вчених було обрано А. Халатова, а керівні посади зайняли видатні вчені того часу - Б. Індінін, М. Покровський, С. Ольденбург і А. Карпінський та інші. Діяльність комісії не обмежувалася організацією матеріальної допомоги, в її компетенцію входили також питання «культурного об'єднання» діячів науки і мистецтва [2, с. 18].

В Україні, за прикладом РСФРР, було створено Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКСУ).

Доля української інтелігенції за роки правління радянської влади останнім часом привернула увагу дослідників. Її розглядають крізь призму репресивних заходів режиму, також вивчають професійно-фахові складові, але спеціального дослідження присвяченого створенню та діяльності Всеукраїнському комітету сприяння вченим не існує. Фахівцями досліджено лише поодинокі факти створення комітету. Так, Ольга Коляструк [4; 5] у своїх працях зробила загальний огляд діяльності ВУКСУ. Сергій Білокінь [1] у своїй праці висвітлив лише перші кроки створення Київського Будинку вчених через соціальне забезпечення ВУКСУ.

Метою даної наукової розвідки стало дослідження процесу становлення та розвитку Всеукраїнського комітету сприяння вченим у 20-х рр. XX ст.

Комітет був створений на підставі ухваленого РНК УСРР спеціального «Положення про Всеукраїнський комітет сприяння вченим» від 31 жовтня 1921 р.

Всеукраїнський комітет сприяння вченим (ВУКСУ) очолив Д. Мануїльський. Керівні посади зайняли видатні вчені того часу – Х. Раковський, Владіміров, Г. Гринько, А. Кримський, Д. Багалій, Д. Граве, професори вищих навчальних закладів України – В. Данилевський, А.-Б. Пшеборський, Л. Писсаржевський, А. Алов та інші.

Почесним членом Всеукраїнського комітету сприяння ученим був письменник В. Короленко.

Для реалізації поставлених завдань ВУКСУ мав право безпосереднього звернення до всіх вищих центральних установ, а також право відслідковувати виконання нормативних актів, які відносилися до їх компетенції, здійснювати заходи щодо надання допомоги вченим шляхом розміщення їх в лікувальні заклади, санаторіях і будинках відпочинку.

Механізмом реалізації такої програми був апарат ВУКСУ, що складався з Експертної кваліфікаційної комісії та Управління справами. При останньому діяли постійні спеціальні комісії з питань: 1) курортно-санаторного лікування і організації відпочинку; 2) пенсійного забезпечення і соціальної підтримки; 3) з житлово-комунальних проблем; 4) заохочення та преміювання; 5) зв'язків з відділеннями і уповноваженими на місцях, 6) зв'язків з закордонними науковими закладами і товариствами. Діяли також тимчасово створені комісії (наприклад, ювілейні). ВУКСУ мав своє господарське управління і бухгалтерію [10, арк. 4].

Всеукраїнський комітет сприяння ученим розпочав свою плідну роботу у напрямку соціального захисту наукових співробітників України. Від самого початку його діяльності була визначена чітка програма дій. Першочерговим завданням Комітету стало надання науковцям допомоги одягом, взуттям, паливом та іншими предметами першої необхідності. ВУКСУ сприяв у наданні пільг, а також у вирішенні житлового питання; видачі одноразової допомоги у екстрених випадках. Передбачалися пільгові умови для лікування, облаштувалися будинки відпочинку, санаторії. Видавалися премії за визначні дослідження. До соціальної політики ВУКСУ входила турбота про членів сімей науковців, що втратили годувальника – надавалася допомога вдовам і сиротам померлих наукових співробітників.

Коли ВУКСУ стали відомі декрети Раднаркому РСФСР від 6 грудня 1921 р. «Про встановлення особливого положення академічного забезпечення наукових співробітників» і постанова ЦЕКУБУ від 12 грудня 1921 р. «Про розподіл наукових співробітників по категоріям», Всеукраїнський Комітет сприяння вченим встановив зв'язок з Московською Центральною комісією з поліпшення побуту вчених і саме тоді було проведено перший облік учених в Україні і їх розподіл на категорії. Було запропоновано розділити вчених на п'ять розрядів: до I-го розряду — вчені світового значення і представники великих галузей в УСРР; до II-го розряду

— видатні представники різних напрямків в науці; до III-го розряду — самостійні дослідники; до IV-го розряду — викладачі вищої школи зі стажем і вченими ступенями; до V-го розряду — початкові вчені. Восени 1922 р. в УСРР було ухвалено ввести категорію 0 — «молоді науковці», вони не могли розраховувати на соціальні виплати чи пільги, але підлягали обліку. За офіційними документами які були затверджені на засіданні ЦЕКУБУ із загальної кількості академічного пайка комісія виділила українським вченим у 1921 році – 5500 пайків, але з невідомих причин, які офіційно не пояснювалися ЦЕКУБУ направив ВУКСУ лише 4000 пайків, включаючи і сімейні. Ці пайки були розподілені по губерніях у відповідності з кількістю вчених, наступним чином: до Харкова надійшло 11272 пайків, до Києва – 1160, до Одеси – 775, до Катеринослава – 365, до Чернігова – 75, до Полтави – 62, до Кам'янець-Подільського – 87, до Миколаєва – 55, до Херсону – 45, до Кременчука – 12 і до Вінниці – 30 пайків [14, арк. 3].

У всеукраїнському масштабі додаткове академічне забезпечення щомісячно отримували 2276 кваліфікованих наукових працівників.

У 1923 – 1924 рр. норма забезпечення становила: для молодих вчених 7,5 руб.; 1 -й категорії – 12,5 ; 2-ї – 16 ; 3-ї – 20 , 4-ї – 30 і 5-ї – 40 руб. [21, арк. 4]. Як показали результати статистичного обстеження 1923 р. протягом перших років діяльності ВУКСУ грошове академічне забезпечення складало помітну частину прибуткового бюджету вчених та було додатковою допомогою до основного заробітку науковців за активну наукову діяльність. Академічне забезпечення отримували спочатку тільки науковці, зареєстровані за однією з п'яти наукових категорій, але надалі воно поширилося і на групу молодих вчених. Розмір грошового академічного забезпечення був різним для окремих наукових категорій – чим вище категорія, тим більша ставка академічного забезпечення.

Наступним кроком в діяльності ВУКСУ передбачалося забезпечення і створення умов для оздоровлення і відпочинку науковців. Так як вважалося, що науковці не мали часу на належний відпочинок впродовж всіх років Першої світової війни, революції та громадянської війни, тому нова влада ставила за мету подбати про підвищення продуктивності праці вчених. З настанням літнього періоду, ВУКСУ став перейматися питанням оздоровлення вчених. Опікування фізичним станом і здоров'ям ВУКСУ забезпечував за допомогою спеціально створеної комісії і проводив роботу за напрямками: а) профілактичне обстеження здоров'я вчених на місцях з наданням рекомендацій; б) екстрені (разові) грошові видатки в разі хвороби (чи допомоги сім'ям у випадку смерті науковця-годувальника); в) лікування в санаторіях ВУКСУ і ЦЕКУБУ; г) літній відпочинок у будинках відпочинку [16, арк. 7].

3 квітня 1921 р. по грудень 1923 р. за участю ВУКСУ було взято на облік 128 наукових працівників і представників творчої інтелігенції, які найбільш гостро потребували допомоги. Більш-менш

ретельно у 1922–1923 рр. стан здоров'я інтелігенції був з'ясований у Києві, а також у губернських центрах, які зазнали голоду. Керуюча справами ВУКСУ С. Бойм зверталась до Д. Мануїльського 21 лютого 1922 р.: «Частина України визнана голодуючою. В Одесі, Запоріжжі, Херсоні, Миколаєві, Катеринославі та інших містах півдня України сконцентровані значні кадри працівників науки, що потребують термінової допомоги». Комісією було встановлено, що понад 70 % науковців та митців міста проживають за межею бідності, близько 10 % з них потребують негайної невідкладної допомоги. Так, взимку – весною померли від тифу професори і викладачі Ф. Клименко, А. Філіппов, Є. Єльчанинов, І. Кон, К. Дубовський, Зільберг, А. Нестурх, Л. Райміст, В. Зеленський, Н. Бачинський. Багато професорів продовжували хворіти, тому необхідно було виділити значні кошти для їх лікування [13, арк. 23].

В Криму та Гурзуфі були відкриті санаторії для оздоровлення вчених. За перший рік діяльності закладів їх відвідало більше 800 чоловік. Із них 50 чоловік не тільки відпочили, а й пройшли спеціальний курс лікування [17, арк. 8].

В мальовничих околицях Києва, Харкова, Дніпропетровська та Одеси були створені будинки відпочинку. За початковий період діяльності ВУКСУ у Будинках відпочинку відпочили 50% вчених республіки [18, арк. 9].

Також одним із головних напрямків соціально-го забезпечення наукових працівників було вирішення житлового питання. Першим кроком в даному напрямку було створення Житлової комісії при ВУКСУ, яка тісно співпрацювала з Вищою Житловою Комісією при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті [19, арк. 12]. Було створено спеціальний статут діяльності Житлової Комісії. Відповідно до статуту обрано голову, секретаря та членів. Перед комісії були поставлені чіткі завдання, які полягали у виділенні кімнат та квартир для проживання чи для використання для роботи.

Всім науковцям, які були зареєстровані в Всеукраїнському комітеті сприяння вченим, надавалося право на одну додаткову кімнату понад загального числа житлових кімнат, що належали по загальногромадянській нормі їм та членам їх сімей. У виняткових випадках з особливого дозволу ВУКСУ передбачалося право користування приміщеннями для лабораторій, бібліотек, колекцій і всякого роду наукових занять, необхідних за фахом.

А процес виселення науковців із займаних ними приміщень міг проводитися лише за рішенням суду і лише у разі недобросовісного ставлення до жителя, що призводить до його руйнування, відмови від внеску належної за приміщення оплати або порушення письмового договору найму. ВУКСУ надав право видавати посвідчення, що охороняють житлові права науковців. При розгляді житлових суперечок за участю науковців суд був зобов'язаний залучати представника Комісії з поліпшення побуту вчених в якості третьої зацікавленої особи.

Результатом діяльності Житлової Комісії при ВУКСУ стало те, що вже з кінці 1922 року в УСРР

науковцям було виділено 18 будинків на 800 кімнат [20, арк. 14-15].

Надзвичайно позитивно відбилосся на політичних настроях і психології вчених створення при ВУКСУ, за прикладом ЦЕКУБУ, на основі постанови РНК РСФСР від 3 січня 1922 р., Комісії з преміювання кращих наукових і науково-популярних праць [6, с. 55].

До складу Комісії входили: від Всеукраїнської Академії Наук – академік Д. І. Багалій і академік А. І. Нікольський, від Наукового Комітету Народного комісаріату просвіти - проф. І. А. Красуский і І. І. Кавалеров, від Народного комісаріату просвіти - М. М. Зотин, від Народного комісаріату охорони здоров'я - А. А. Фінкельштейн, від Вищої Ради Народного Господарства - Е. Е. Форафонов, від Артємівського університету - Б. О. Рохкін і від Секції Наукових Співробітників міста Харкова проф. А. А. Алов. Головою Комісії було обрано Д. І. Багалія [12, арк. 8-10].

Основна мета цієї комісії – заохочення вчених для вивчення та опрацювання проблем, актуальних для економічного та культурного відродження країни. Лише протягом першого року діяльності комісії вчені подали на розгляд 221 роботу від 111 авторів з усіх частин України. Таку невідповідність робіт з кількістю авторів пояснюється тим, що багато авторів подали по декілька робіт [22, арк. 11-13].

Кожна робота, яка надходила в Комісію з преміювання розглядалася членам Комісії для попереднього ознайомлення і відбору, а вже потім Комісія направляла роботи експертам і спеціалістам в даних галузях знань, і очікувала на офіційні відгуки на роботи. Отримані рецензії були заслухані та обговорені на засіданнях Комісії.

У випадку відсутності відповідного спеціаліста на теренах України, Комісія зверталася до експертів інших республік СРСР.

Всього до 1 листопада 1922 р. Комісією було переглянуто 177 робіт, із яких подано на преміювання 50 робіт. Дані 50 робіт були оцінені за 5-бальною шкалою — «5», «4», «3», «2», «1. Роботи оцінили наступним чином: 5 балів отримали 3 роботи, 4 бали – 17 робіт, 3 бали – 19 робіт і 2 бали – 11 робіт [23, арк. 15].

До числа заходів ВУКСУ з покращенню побуту вчених відноситься також: екстрена грошова допомога у випадку гострої необхідності наукових співробітників, їх сім'ям і вдовам покійних наукових співробітників, турбота про зниження ціни на квартири для наукових діячів, зменшення податків, облаштування їдалень, клубів, гуртожитків, необхідних для плідної роботи науковців.

Уже на початку 1920-х рр. ВУКСУ було видано одноразової допомоги у розмірі 461 874 руб. науковим співробітникам та їх вдовам, які перебували в тяжкому матеріальному положенні. До Харківського Відділення ВУКСУ надійшла одноразова грошова допомога у розмірі 61177 руб., до Катеринославського – 26236 руб. Всього було видано допомоги у розмірі 672 337 руб [15, арк. 6].

Важливим напрямком діяльності ВУКСУ протягом 1921 – 1930 рр. було відкриття Будинків Вче-

них у найбільших містах України (Харкові, Києві, Катеринославі (нині м. Дніпро), Одесі) [7, арк. 4, 5]. Будинки вчених були місцем зосередження науковців країни, перетворювалися на популярні культурні заклади міста, де відбувалися численні концерти, лекції, родинні вечірки, здійснювалися кіноперегляди, бібліотеки, їдальні, гуртки, студії, влаштовувалися екскурсії.

А також створювалися представництва ВУКСУ у менших містах України – Вінниці, Полтаві, Чернігові, Кам'янці-Подільському, Ніжині, Миколаєві, Глухові, Кременчуці, Житомирі, Херсоні, Миколаєві [8, арк. 6].

Отже, з самого початку Всеукраїнський комітет сприяння вченим розгорнув широку діяльність і за короткий проміжок часу досяг вражаючих результатів. На перших порах ВУКСУ намагався налагодити роботу відповідно до поставлених завдань. Розпочалася наполеглива праця зі сторони, щодо забезпечення співробітників наукової академії предметами першої необхідності, ліками, санаторним лікуванням, житлом, паливом на зиму. Шляхом перемовин з владою було досягнуто компромісу і в результаті вчені були забезпечені продуктами харчування 100%.

У 1920 – 1930 рр. українське суспільство переживало серйозні зміни, які були в першу чергу пов'язані з проголошенням будівництва соціалістичного суспільства. Револьюційні потрясіння, роки громадянської війни значного погіршення соціально-економічного становища населення. Особливо гостро погіршення якості життя відчули представники наукової інтелігенції, яких нова влада фактично поставила на межу фізичного виживання. Трансформація суспільства, яка проходила з ініціативи нової влади, повинна була змінити склад населення, в тому числі і наукову інтелігенцію у відповідності з новими уявленнями. Одним із способів втручання держави в процес реорганізацію наукової інтелігенції стала діяльність Всеукраїнського комітету сприяння вченим.

Список використаних джерел

1. 2008. Білокінь С. Київська вчена корпорація (20–50-ті рр. XX ст.) , Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика, Вип. 14., С. 288–305.
2. 1922. Год работы Центральной Комиссии по улучшению быта ученых при Совете Народных Комиссаров (ЦЕКУБУ). Декабрь 1921 г. — декабрь 1922 г., М., 65 с.
3. 1922. Из деятельности Всеукраинского комитета содействия ученым, Наука на Украине, Харьков, № 2, С.166-167.
4. Коляструк О., 2010. Інтелігенція УСРР у 1920-ті роки: повсякденне життя, Х.: Раритети України, 386 с.
5. 2008. Коляструк О.А. Діяльність Всеукраїнського комітету сприяння вченим у 20-ті рр. XX ст., Інтелігенція і влада, Вип. 13., С. 97–111.
6. Ткачова Л. І., 1985. Інтелігенція радянської України в період побудови основ соціалізму, Київ: Наукова думка, 190 с.
7. 'Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО)', Ф. 331, Оп. 1, Спр. 4, Арк. 2 - 5.
8. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 4, Арк. 6.
9. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 4, Арк. 8.
10. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 5, Арк. 4.
11. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 5, Арк. 25.
12. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 46, Арк. 8-10.
13. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 56, Арк. 23.
14. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 68, Арк. 3.
15. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 68, Арк. 4 - 5.
16. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 68, Арк. 7.
17. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 68, Арк. 8.
18. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 68, Арк. 9.
19. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 68, Арк. 12.
20. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 68, Арк. 14 - 15.
21. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 69, Арк. 4.
22. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 70, Арк. 11-13.
23. Там само, Ф. 331. Оп. 1, Спр. 70, Арк. 15.
24. 1921. Шесть месяцев работы Центральной Комиссии по улучшению быта ученых при Совете Народных Комиссаров (ЦЕКУБУ). Краткий отчет, Москва, 65 с.

References

1. 2008. Bilokinij S. Kyjivjska vchena korporacija (20–50-ti rr. KhKh st.), Ukraijna KhKh st.: kuljtura, ideologhija, polityka, Vyp. 14., S. 288–305.
2. 1922. Ghod raboty Centralnoj Komysyuy po uluchshenyju byta uchennykh pry Sovete Narodnykh Komysarov (CEKUBU). Dekabry 1921 gh. — dekabry 1922 gh., M., 65 s.
3. 1922. Yz dejatel'nosti Vseukraynskogho komyteta sodejstvujja uchennyim, Nauka na Ukrayne, Kharj'kov, # 2, S.166-167.
4. Koljastruk O., 2010. Intelighencija USRR u 1920-ti roky: povsjakdenne zhyttja, Kh.: Rarytety Ukraijny, 386 s.
5. 2008. Koljastruk O.A. Dijal'nistj Vseukrajnjskogho komitetu spryjannja vchenym u 20-ti rr. XX st., Intelighencija i vlada, Vyp. 13., S. 97–111.
6. Tkachova L. I., 1985. Intelighencija radjanskojji Ukraijny v period pobudovy osnov socializmu, Kyjiv: Naukova dumka, 190 s.
7. 'Central'nyj derzhavnyj arkhiv vyshhykh orghaniv vlady i upravlinnja Ukraijny (CDAVO)', F. 331, Op. 1, Spr. 4, Ark. 2 - 5.
8. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 4, Ark. 6.
9. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 4, Ark. 8.
10. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 5, Ark. 4.
11. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 5, Ark. 25.
12. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 46, Ark. 8-10.
13. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 56, Ark. 23.
14. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 68, Ark. 3.
15. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 68, Ark. 4 - 5.
16. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 68, Ark. 7.
17. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 68, Ark. 8.
18. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 68, Ark. 9.
19. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 68, Ark. 12.
20. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 68, Ark. 14 - 15.
21. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 69, Ark. 4.
22. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 70, Ark. 11-13.
23. Tam samo, F. 331. Op. 1, Spr. 70, Ark. 15.
24. 1921. Shestj mesjacev raboty Centralnoj Komysyuy po uluchshenyju byta uchennykh pry Sovete Narodnykh Komysarov (CEKUBU). Kratkij otchet, Moskva, 65 s.